

## Становище

от проф. д-р Мария Димитрова Стойчева, катедра по европеистика, Философски факултет,  
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

за дисертационния труд на Диана Петрова Тюркеджиева

на тема

Религиозната идентичност в контекста на Обединена Европа

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.3.  
Политически науки, шифър 05.11.02 Политология (Европеистика - Политологични изследвания на  
ЕС – Европейска идентичност)

Диана Петрова Тюркеджиева е докторант в катедра „Европеистика“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, отчислена с право на защита от катедра „Европеистика“. Тя има 7 публикации на български и английски език, като повечето имат пряка връзка към темата на дисертационния труд. Налична е декларация за оригиналност и достоверност на дисертационния труд. Процедурата изисква проверка за плагиатство и протокол за проверка на оригиналността на дисертационния труд от научния ръководител на докторантката, която е премината успешно и ясно показва самостоятелността и оригиналността на текста. След внимателно запознаване с документите заявявам категорично становището си, че докторантката Диана Петрова Тюркеджиева отговаря на минималните задължителни изисквания по Чл. 2б, ал. 2 и Зот ЗРАСРБ, включително и наукометричните минимални изисквания за придобиване на образователната и научна степен „доктор“.

Представеният дисертационен труд може да се определи като концептуално изследване, като то се осъществява чрез наблюдение и анализ на вече съществуващи данни и е свързано с ясно дефинирани понятия и преди всичко тяхната корелация с потенциал за обяснение на определени социални феномени и процеси. Темата на настоящата дисертация ясно определя рамката на корелацията между религиозна идентичност и европейска идентичност. Двете основни понятия са декомпозирани с техни компоненти като например европейски ценности и ролята на християнството в Европа и формирането на европейски ценности като един аспект на концептуалната рамка. Концептуалното изследване е широко използван подход във философията за потвърждаване и разкодиране на съществуващи хипотези и е обосновано приложено и в това мултидисциплинарно изследване. Докторантката ясно формулира хипотезите като водеща рамка на изследването си. Те са свързани с ролята на християнството в изграждането на европейска културна идентичност, съвместимост или липса на съвместимост на християнски и европейски ценности, връзката между ниво на религиозност и обществени нагласи към мюсюлманите в Европа (с. 8-9).

Контекстът на настоящото изследване е също ясно определен и разгледан, а именно промяната на професионалния състав на Европа и нейния религиозен ландшафт (свързан с тезата

на нарастващото многообразие или т.нар. „супер-многообразие“) и трансформацията на ролята и влиянието на религията в обществения и политически живот, включително и в контекста на международните отношения. Този т.нар. и възприеман „възход на религията“, който „противоречи на устойчивите процеси на секуларизация“ (с. 6) предполага и разнообразие от подходи към религията, които докторантката също е очертала като акцент в дисертацията си.

С оглед на горе-изложеното приемам подхода към изследването и оценявам, че този концептуален анализ, допълнен с вторичен дескриптивен анализ, има приносни моменти, тъй като ново, оригинално знание произтича не просто от данни, но и от нови понятия и техните взаимосвързаности, от нови идеи и експертни знания. Вторичният анализ на данни от Евробарометър, Pew и Statista компенсира някои от недостатъците на концептуалните изследвания, а именно фокуса върху спекулации върху съществуващи писания вместо практическо експериментиране и изследване на възприятията, което оформя неясна зависимост от фактите и социалните феномени.

Приносният характер на настоящото изследване е в синтезирането на знание от критичен анализ на предишни разработки по темата и представянето му в нов контекст – формирането на европейска идентичност и процеса на европейска интеграция. В този смисъл този концептуален анализ не следва статуквото, а прокарва път към трансцендиране на настоящо знание и настоящите му норми. Дисертацията в този смисъл прави връзки между теории, предпоставки, понятия и, в тематичния контекст, вярвания като избора за представянето им е наративният формат (като други възможности са картинният или графичният формат). Изследването е насочено към съществуващи непокрити от знанието полета и извежда основните понятия, релевантни към темата.

Дисертационният труд се състои от три глави, увод и заключение. Уводът представя последователно предмета и обекта на изследването, използваните изследователски методи, хипотезите, въз основа на които се провежда то, и много ясно изследователския въпрос. Дисертацията е представена в авторски текст от 259 страници, списък на използваните съкращения, бележки към текста и богата основа на използвана литература от 282 източника. Дисертацията съдържа задълбочен и релевантно селективно осъществен литературен обзор на основни тези и академични изследвания по темата в европейски, но и в национален академичен контекст. Всяка глава завършва с обобщение и констатации, което отразява логиката и последователността на изложението.

За постигане на основната цел на изследването докторантката си поставя няколко задачи, като настоящото становище се основава на степента на постигането им.

*Първата* задача е свързана с това „да се представи теоретична рамка за по-прецизното осмисляне на ролята на християнската религия в Европа чрез анализ на християнското измерение на понятията „религия“ и „идентичност“ и на обвързаните с тях теории, интерпретации и дефиниции“. Първа глава от дисертацията представя изпълнението на тази изследователска задача като основният фокус е върху християнския произход на понятието за религия, разглеждана като съвкупност от систематизирано учение (вероучение и нравоучение), култови практики и лична вяра, както и неговите съвременни интерпретации. Авторката прави адекватен преглед на научната литература, която обхваща различни определения за религията.

*Втората* задача е свързана с изследване на „взаимовръзката между религията и различните аспекти на идентичността – националната, културната и европейската, както и техните религиозни измерения, в контекста на съвременните интерпретации на идентичността и обвързаните с нея теории“. Втората част от Първа глава представя тази концептуална корелация, като акцентът е върху религиозните измерения на културната, националната и европейската идентичност. Тук се извежда и работна дефиниция на понятието за религиозна идентичност (с. 56-57), което обединява както аспектите на „сходството и принадлежността към конкретна религиозна общност (лат. *idem*)“, така и аспектите на личната идентичност и уникалност в религиозния контекст (лат. *ipse*)“.

Втора глава разглежда основни въпроси, свързани с развоя на християнството в Европа и неговата роля в изграждането на европейската идентичност, като целта е представяне на взаимовръзката между християнството и европейските демократични ценности. Тази част е свързана с изпълнението на *третата* задача, а именно проучване на „ролята и значението на християнството за зараждането и формирането на европейските ценности и идентичност“. Изводът е, че връзката между християнската религия и европейската идентичност не е случайна. Християнството и развитието на Европа са взаимосвързани и исторически се развиват паралелно, като са представени ключови събития от християнската история, които предпоставят възникването на европейската модерност, произхода и значението на секуларизацията. Представят се няколко дебата, свързани с наратива за Европа като християнски свят, обвързаните с него идеи на федерализма и християндемократията, християнския произход на европейските ценности и религиозните измерения на дебата относно членството на Турция в ЕС.

Втора глава изследва предизвикателствата, пред които са изправени мюсюлманските общности в секуларизирана Европа и различията в интерпретацията на европейските ценности, която оказва влияние върху социалната интеграция на мигрантите, религиозните конфликти и съвременните заплахи за сигурността. С това се представят изводите от *четвъртата* задача на изследването, а именно анализ на взаимодействието между християнството и исляма в Европа, връзката между религия и политика, както и значението на религията за формирането на обществените нагласи, интеграцията на „новите“ религиозни общности, адаптацията на европейския ислям и конфликтите на религиозна основа в Европа.

Глава трета от дисертационния труд анализира религиозната ситуация в Европа, както и религиозността на европейците от православните, католическите и протестантските държави на континента, опирайки се на данни от проучвания на общественото мнение. Тук акцентът е върху изводите от изследването, свързани с *петата* задача, а именно „установяване на взаимовръзката между идентичност, секуларизация и религия в Европа, чрез преглед на религиозната ситуация на континента и изследване на европейската религиозност и религиозна идентичност“. Аргументирано се представя основната теза за водещата роля на религията и по-специално на християнството като важен компонент на европейската идентичност и ценностна система с акцент върху значението на християнството за зараждането на европейската идентичност и обогатяване на разбирането на взаимодействията между религия, култура и политика. Връзката между църква и държава в различните европейски страни е илюстрирана с помощта на корелационен анализ на степента на секуларизация в седем държави членки на Европейския съюз: Естония (лутеранска), България (православна), Полша (католическа), Германия (мултиконфесионална), Дания (лутеранска), Италия (католическа) и Франция (католическа, но силно повлияна от процесите

на секуляризация) (с. 202). Трябва да се отбележи, че анализът има значително по-широк обхват, представен в дескриптивния анализ на вторични данни от изследвания на Евробарометър, Pew и Statista.

Темата на изследването е много широка и докторантката ясно очертава ограниченията му, като формулира отправната точка - християнската религия и нейното историческо присъствие в Европа. Обосновано е основанието фокусът да остане върху съвременното взаимодействие между исляма и християнството в контекста на многообразието в Европа. Основният акцент е поставен върху религиозната идентичност в Европа и нейните взаимодействия с националната и европейската идентичност, поради което догматическото и нравственото учение на разглежданите религии, както и специфичните разлики между различните християнски вероизповедания в Европа (православието, католицизма и протестантството) не се засягат. Това ситиуира дисертационния труд ясно в областта на политологичните изследвания на ЕС и по-тясно темата за европейската идентичност.

Изследването, освен своята концептуална значимост, има и приложимост към обогатяването на идентичностния дискурс с ново теоретично поле, което да изследва проявленията на религиозната идентичност и сложната динамика на взаимодействието между християнството и исляма, както и ролята на религията като важен фактор за формирането на европейската идентичност и културните ценности. То има и практическа приложимост в контекста на някои нови процеси в образователната система както в средното, така и във висшето образование.

Авторефератът на дисертационния труд отразява коректно съдържанието, обхвата и тезите на дисертационното изследване в необходимия обем и задълбоченост. Приемам и потвърждавам приносите, които докторантката е извела като резултат от своето изследване, като извеждам на преден план неговата оригиналност, актуалност и необходимостта от мултидисциплинарност.

В заключение изразявам становището си, че дисертационният труд е самостоятелно завършено изследване със значителна стойност, представящо интерпретация на ново знание в контекста на националната ни академична наука, в която липсват задълбочени и цялостни изследвания по тема с нарастваща актуалност в европейския контекст. Изследването предлага интегрирана теоретична рамка, обединяваща мултидисциплинарни подходи към разглеждането на религията, предоставяйки нови перспективи за разбиране на динамиката на светско-религиозните отношения не само в Европа, но и на глобално равнище. Ще гласувам убедено за присъждането на докторантката Диана Петрова Тюркеджиева на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.3. Политически науки, шифър 05.11.02 Политология (Европеистика - Политологични изследвания на ЕС – Европейска идентичност).

28.04.2025

Изготвил становището:

(проф. Мария Стойчева)